

RECEPTORI

Receptori

John Langley (1878) - "receptivna supstanca"
Paul Ehrlich (1854-1915)

Makromolekule koje interaguju sa lekovima ili hormonima i iniciraju ćelijski odgovor.

Farmakodinamski značaj receptora

- Tri aspekta funkcije lek-receptor:
  1. Receptori su regulatorni proteini i komponenta mehanizma prenosa signala;
  2. Receptori određuju kvantitativni odnos koncentracija leka-biološki odgovor;
  3. Receptori određuju terapijski i toksični efekat leka.

Struktura i funkcija receptora

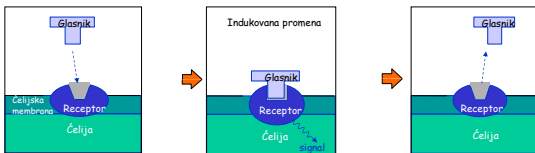
Neproteinska ciljna mesta

- RECEPTORI
- DNK: uglavnom citotoksični lekovi, u terapiji kancera
  - Osmotski aktivna jedinjenja
    - Plasma ekspanderi (dekstran)
    - Osmotski aktivni diuretici (manitol)
  - Laksativi (natrijum sulfat; obsolentni)

Proteinska ciljna mesta

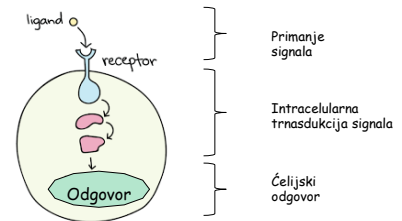
Funkcija receptora

- Receptori sadrže mesto vezivanja koju prepoznaje hemijski glasnik/ligand
- Receptori primaju signal od hemijskog glasnika (neurotransmiteri, hormoni)
- Vezivanje glasnika indukuje promenu receptorskog proteina
- Promena oblika receptora dovodi do daljih efekata - prenosa (transdukcija) signala.
- Čelijski odgovor

Osobine receptora

- **Vezuje ligande (lekove);**
- **Prenosi signal (npr. razlika od albumina).**

Hemijski glasnik/ligand:

- Hemijski glasnici aktiviraju receptore bez pokretanja daljih reakcija.

Neurotransmiteri: hemijska jedinjenja koja se oslobađaju na kraju nervnog završetka, prolaze kroz sinapsu i vezuju se za receptor ciljane ćelije (npr. mišićne ćelije ili drugi neuron). Uglavnom kratko deluju i odgovorni su za komunikaciju individualnih ćelija;

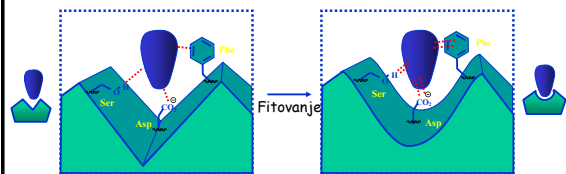
Hormoni: hemijska jedinjenja koja oslobađaju ćelije ili žlezde i koja putuju krvotokom do udaljenih ciljnih ćelija.

- Hemijski glasnik ne ulazi u ćeliju (odvaja se od receptora nepromenjen) i nije trajno vezan.

Vezivanje hemijskog glasnika mora biti:

- dovoljno jako i dugo da bi glasnik „proizveo“ signal
- dovoljno slabo da bi kompleks sa receptorom disosovao

- Vezivanje glasnika indukovano „fitovanje“.

Mesto vezivanja menja oblik kako bi se postiglo optimalno intermolekulska vezivanje.

Prenos signala (transdukcija)

Veživanjem glasnika nastaje signal koji se može transformisati u funkcionalni odgovor (biološki ili fiziološki).

Pet osnovnih mehanizama

1. Lipidni, rastvorljivi ligandi prolaze kroz membranu i reaguju sa intracelularnim receptorima;
2. Ligandi se vežu za transmembranski jonski kanal
3. Ligandi se vežu za ekstracelularni domen transmembranskog receptora i aktiviraju tirozin kinazu
4. Ligandi se vežu za transmembranski receptor koji je povezan sa enzimom ili jonskim kanalom preko G-proteina
5. Ligandi se vežu za ekstracelularni domen transmembranskog receptora i aktiviraju enzime u citoplazme

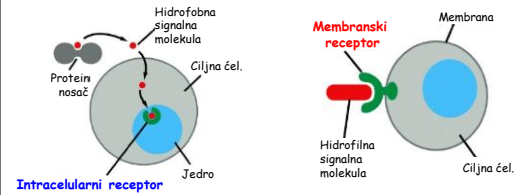
Receptori-lokalizacija

Intracelularni (citozolni, jedarni)

- Lipofilni ligandi ulaze u ćeliju;
- Vežuju se za specifične regione DNK i izazivaju ekspresiju gena;
- Spor odgovor**; npr. tiroksin, testosteron.

Ćelijska membrana (membranski)

- receptor je na površini ćel;
- receptori za hidrofилne ligande koji ne prolaze kroz membranu;
- za razliku od intracel. receptora, ne menjaju ekspresiju gena direktno već indirektno;
- brz odgovor**; npr. insulin, adrenalin.

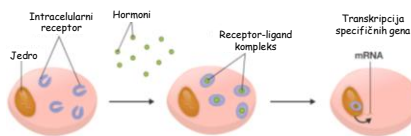
Intracelularni receptori

Hidrofobna jedinjenja

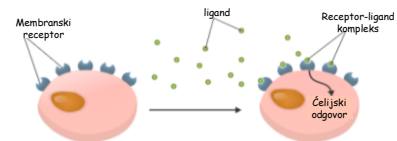
- Ne mogu se deponovati u ćeliji
- Sintetišu se po potrebi
- Transportuju se u krv pomoću nosača (npr. albumin)
- Difunduju kroz plazma membranu
- Vežuju se za intracelularne receptore

Spor odgovor ciljne ćelije

- (promena u transkripciji gena)
- steroidi i tiroidni hormoni

Membranski receptori

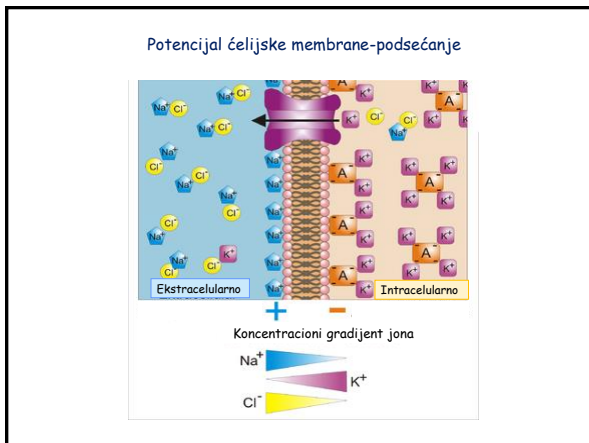
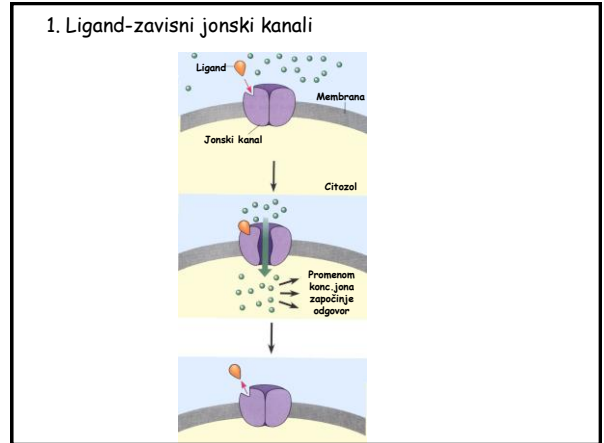
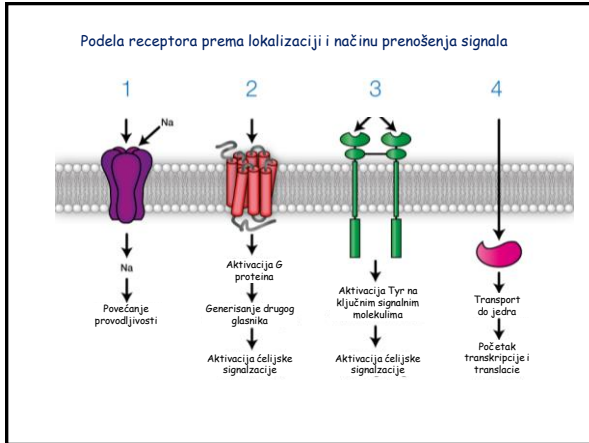

Razlikuju se prema načinu prenošenja signala

Receptori vezani za jonski kanal (promena provodljivosti)

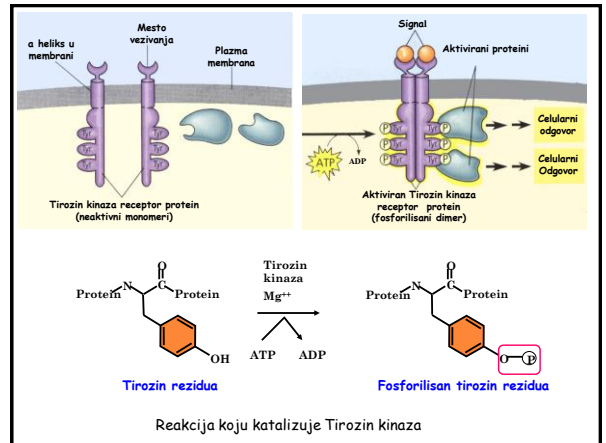
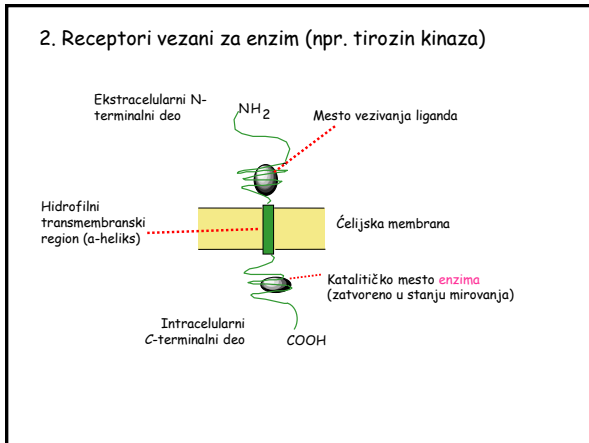
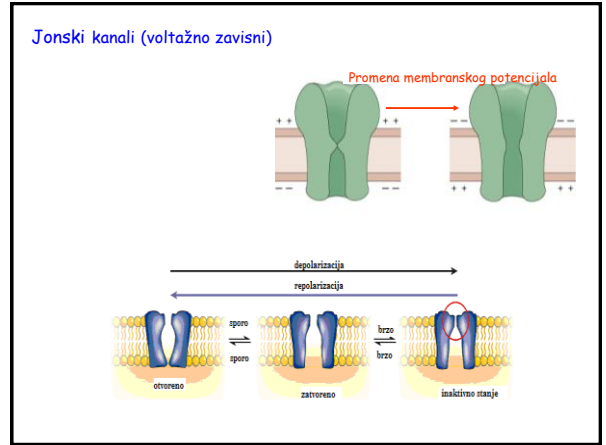
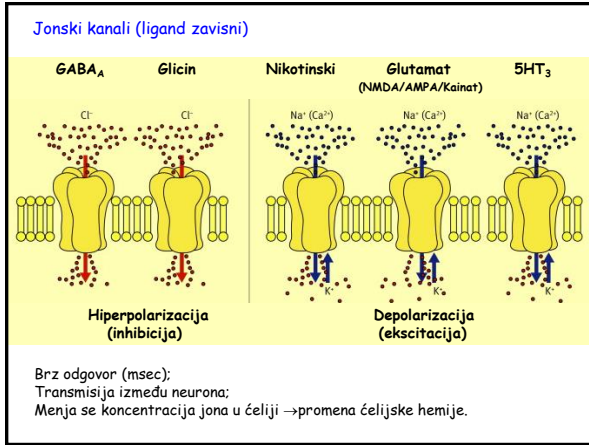
Receptori vezani za enzim (promena enzimске aktivnosti)

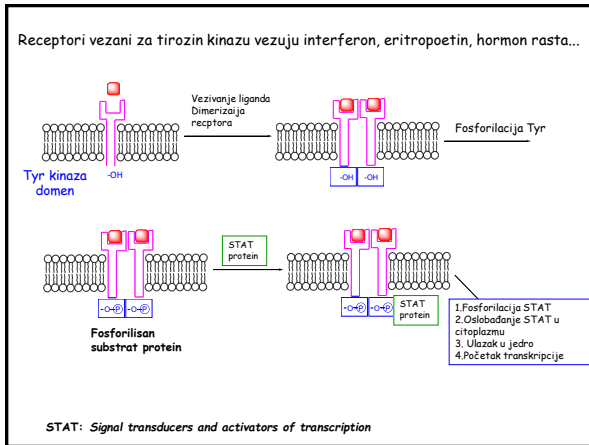
Receptori vezani za G-protein (drugi glasnik)

Jonski kanali:

- ✓ Ligand-zavisni, voltažni
- ✓ Jonski kanal se otvara ili zatvara; promena koncentracije jona
- ✓ Jonski kanali mogu biti specifični za određene jone (Na⁺, Ca²⁺, Cl⁻, K⁺)
- ✓ Dolazi do hiperpolarizacije ili depolarizacije nervne membrane; aktiviranja ili deaktiviranja reakcija katalizovanih enzima unutar ćelije;
- ✓ Katjonski jonski kanali za K⁺, Na⁺, Ca²⁺ (npr. nikotinski) = **ekscitatorni**
- ✓ Anjonski jonski kanali za Cl⁻ (npr. GABA_A) = **inhibitorni**

3. Receptori vezani za G protein (GPCR)

GPCR = G-protein coupled receptor

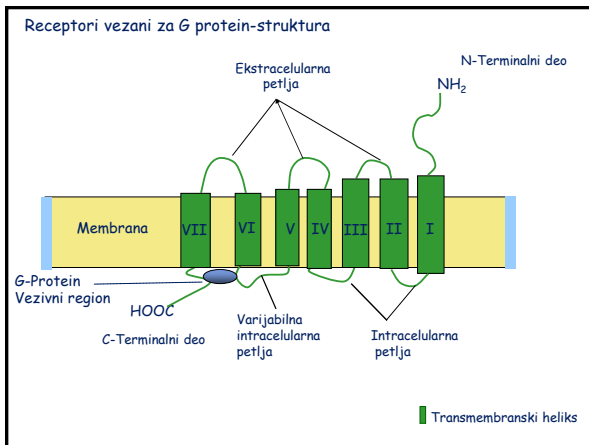
Najveća familija receptora, sedam transmembranskih proteina, receptori za "spore" neurotransmitere.

Aktivnost receptora je regulisana vezivanjem i hidrolizom GTP.

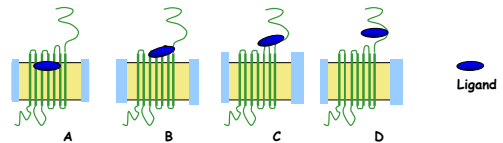
GPCR-odgovorni za svaki aspekt humane biologije: vid, ukus, funkcije simpatikusa i parasimpatikusa, metabolizam, imuni i reproduktivni sistem.....

45 % svih lekova deluju preko GPCR.

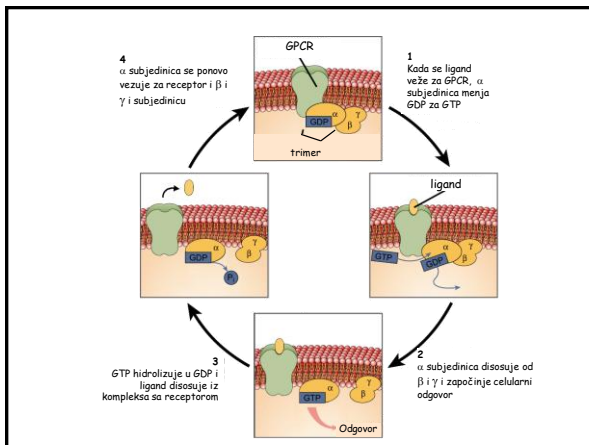
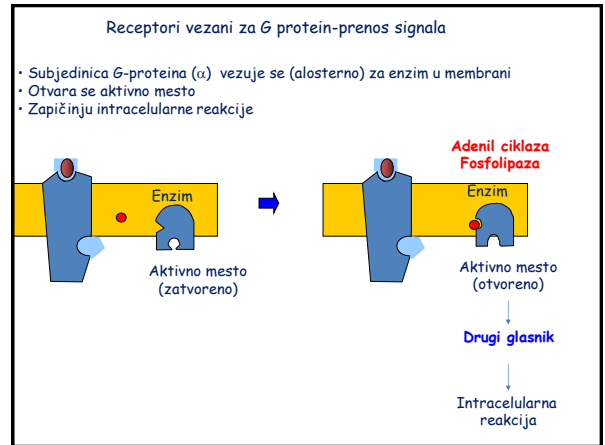
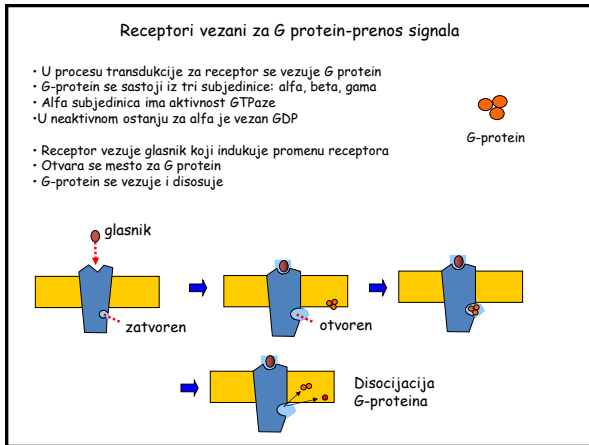
Robert Lefkowitz i Brian Kolbika-2012. g Nobelova nagrada za hemiju za revolucionarno otkriće funkcije GPCR.

Receptori vezani za G protein-mesto vezivanja

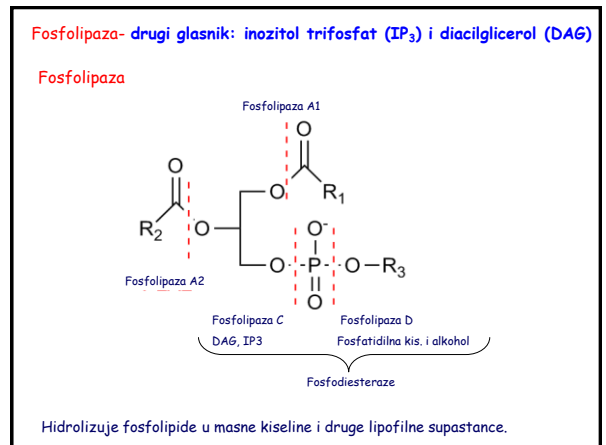
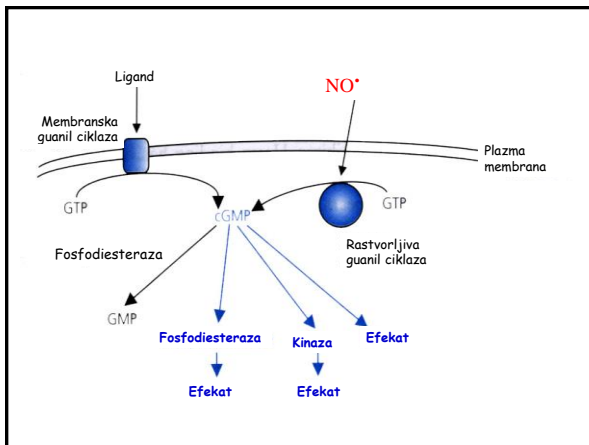
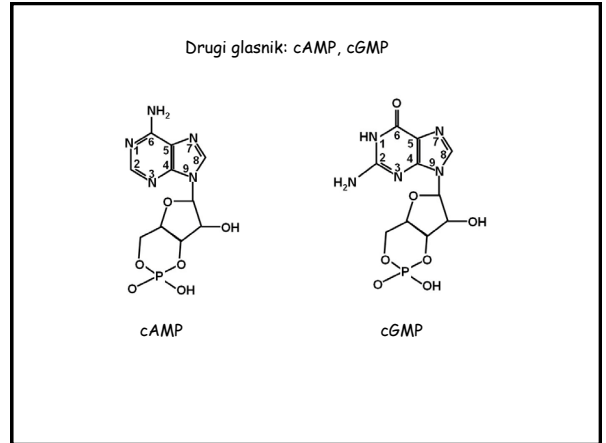
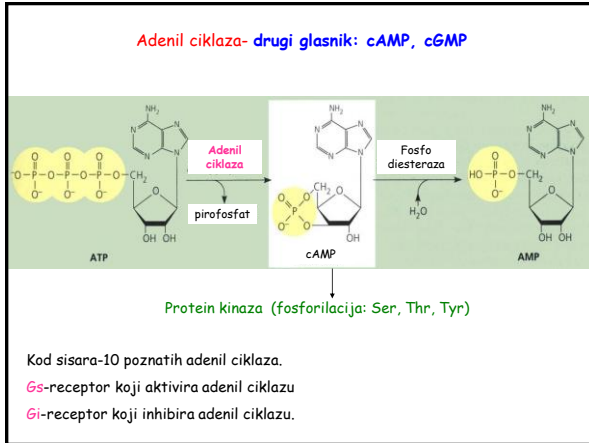

- Monoamini: „džep“ u transmembranskom (TM) heliksu
- Peptidni hormoni: na vhu TM heliksa (ekstracelularna petlja)
- Hormoni: ekstracelularna petlja + N-terminalni kraj
- Glutamat: N-terminalni kraj

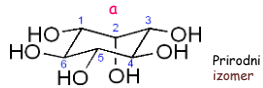
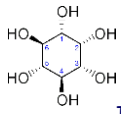

Primer GPCR:

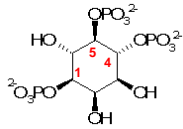
GABA_B, adrenergički (α_1 , α_2 , β), opioidni (δ , κ , μ), receptori za somatostatin, vazopresin, oksitocin i drugi receptori....

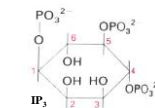
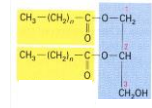

Drugi glasnik: inozitol trifosfat (IP₃)

Inozitol (u hrani, može se sintetisati u organizmu)

Inozitol trifosfat (IP₃)
(oslobadja Ca iz endoplaz. retikuluma)

Drugi glasnik: IP₃ i diacilglicerol (DAG)Inozitol- 1,4,5-fosfat (IP₃)

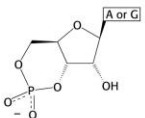
1,2-diacilglicerol (DAG)

Ca²⁺ - mala koncentracija u ćeliji, deponovan

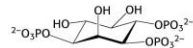
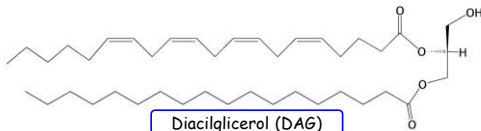
Drugi glasnik: zaključak

Adenil ciklaza

Fosfolipaza C

cAMP, cGMP

Inozitol-1,4,5-trifosfat (IP₃)

Diacilglicerol (DAG)

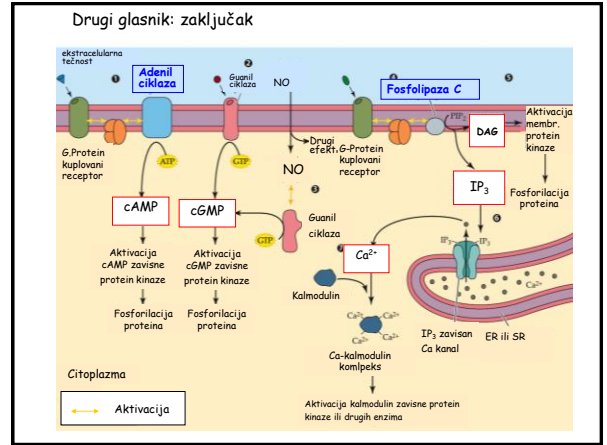
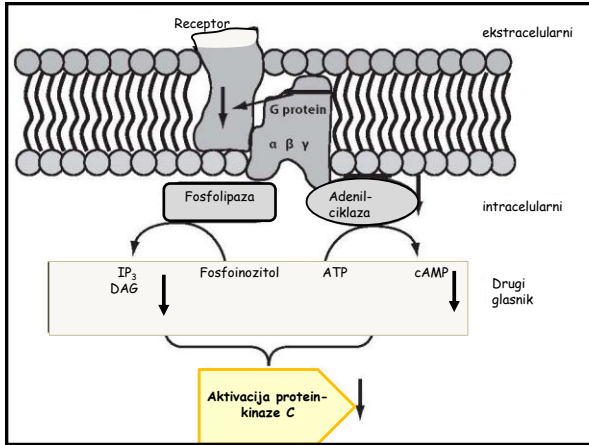
Drugi glasnik: zaključak

Adenilat ciklaza kaskada:

- G protein aktivira adenil-ciklazu koja katalizuje sintezu cAMP
- cAMP aktivira protein kinazu (PK)
- PK fosforiliše proteine

Fosfoinozitol kaskada:

- G protein aktivira fosfolipazu C (PLC)
- PLC hidrolizuje PIP₂ u IP₃ i DAG
- IP₃ otvara kalcijumske kanale u ER
- DAG aktivira PK koja fosforiliše proteine

G-protein familije

G_s-stimulišu adenil-ciklazu (npr. β-adrenergički receptori, ↑ provodljivost Ca u srčanim ćelijama);

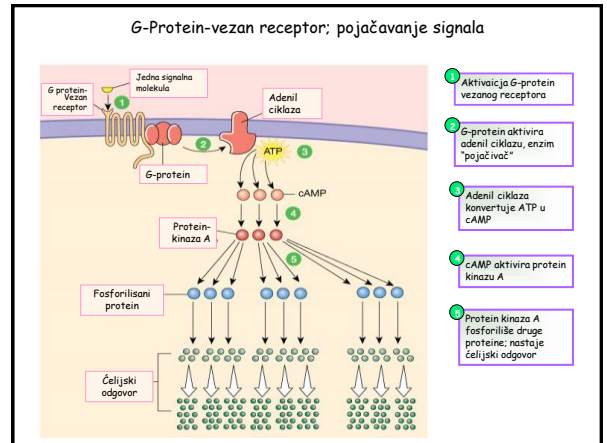
G_i-inhibira adenil-ciklazu;

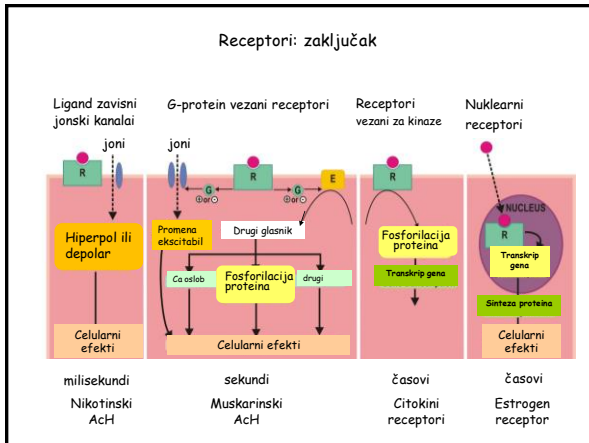
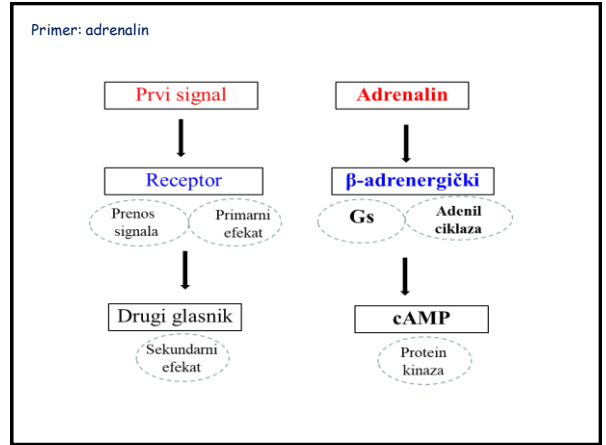
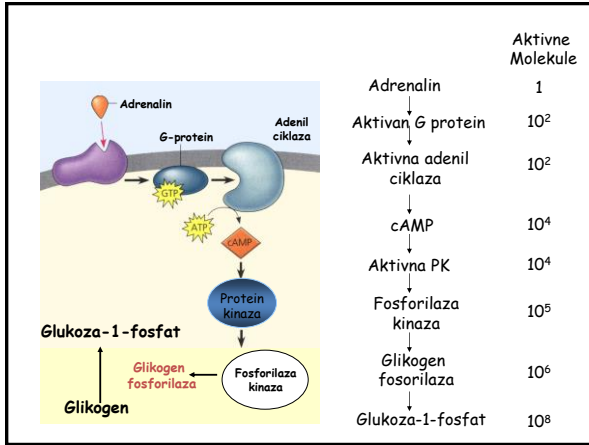
G_q-aktivira fosfolipazu;

G_t-transducin: vezuje se za fotoreceptore u retini;

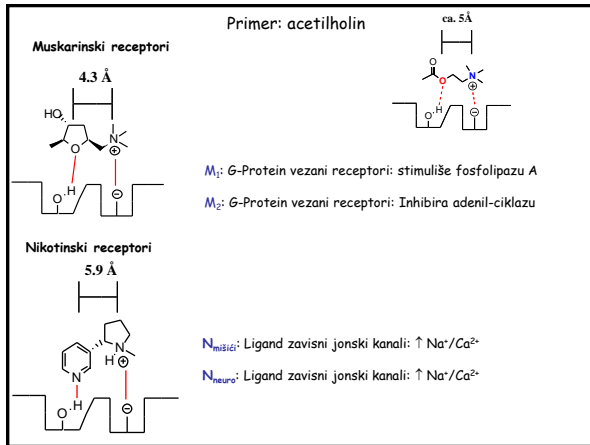
G_o-regulišu provodljivost Ca kanala;

G_k-deluje na K kanale.

- Podtipovi receptora**
- Većina klasa receptora ima više podtipova;
  - Svaki podtip receptora može da veže različite agoniste (antagoniste);
  - Tipovi i podtipovi receptora nisu podjednako distribuirani u tkivima;
  - Selektivnost prema određenom tipu/podtipu receptora znači selektivnost prema tkivu.
- Srčani mišić: β_1 adrenergički receptori
 Lipidne ćelije: β_3 adrenergički receptori
 Mišići bronhija: α_1 & β_2 adrenergički receptori
 GIT: α_1 , α_2 & β_2 adrenergički receptori

Interakcija lek-receptor: hemijski aspekt

- Receptori na površini sadrže **mesta vezivanja (aminokiseline)** koje prepoznaje ligand/hemijski glasnik;
- Vezivanje uključuje građenje **intermolekulskih veza**;
- Hemijski glasnik ne ulazi u ćeliju (odvaja se od receptora nepromenjen) i nije trajno vezan.

Osnovni postulati interakcije lek-receptor:

Prepoznatljivost- potein receptora mora postojati u konformacionom obliku koji omogućava prepoznavanje i interakciju;

Vezivanje za receptor je reverzibilno (nekovalentne veze: H-veze, van der Waal's, elektrostatičke...);

Zasićenost (saturabilnost)- određen, konačan broj receptora;

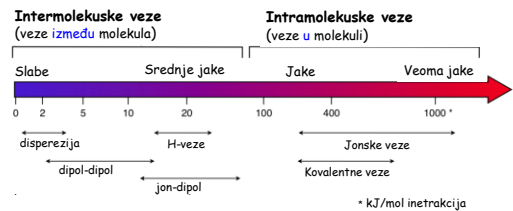
Stereoselektivnost - receptori prepoznaju jedan od optičkih izomera (+ ili -, d ili l, S ili R).

Specifičnost prema agonisti;

Specifičnost tkiva: interakcija treba da se ostvari u tkivima za koje je poznato da su osetljiva na endogeni ligand (pri fiziološki relevantnim koncentracijama).

Vezivanje leka za receptor ostvaruje se građenjem hemijskih veza.

- **Jonske veze**
- **Dipol-dipol**
- **Jon-dipol**
- **Vodonične veze**
- **Van der Waalove sile privlačenja (VdW)**

Jonske interakcije: najjači tip nekovalentnih veza (5-10 kcal/mol), rezultat privlačenja jona sa suprotnim naelektrisanjem;

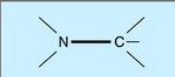

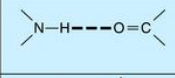
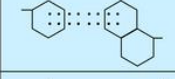
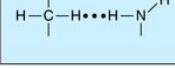
Jon-Dipol: rezultati privlačenja jona i parcijalnog naelektrisanja dipola; relativno jake veze (1-7 kcal/mol);

Dipol-Dipol: delimično pozitivni atom jednog dipola privlači delimično negativan atom drugog dipola (1-7 kcal/mol);

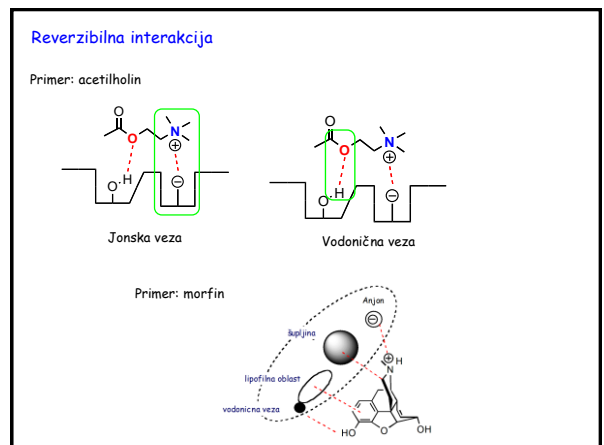
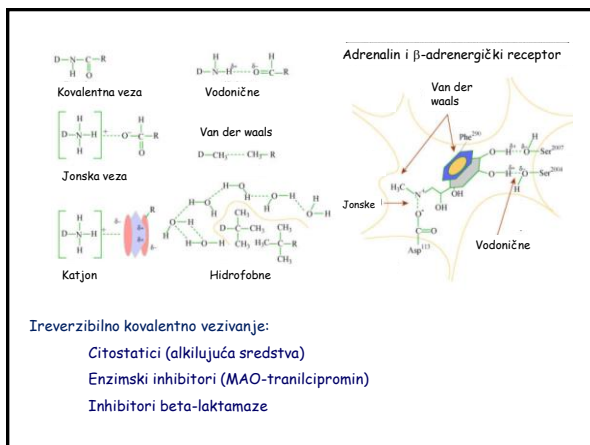
Vodonično vezivanje: Dipol-dipol interakcija u kojoj učestvuje vodonik vezan za heteroatom (1-7 kcal/mol);

Van der Vaalove veze: javljaju se kod nepolarnih grupa, slabe (0,5-1 kcal/mol), jačina opada sa rastojanjem;

Kovalentne veze: najjače vezivanje, **od 40 do 140 kcal/mol!**

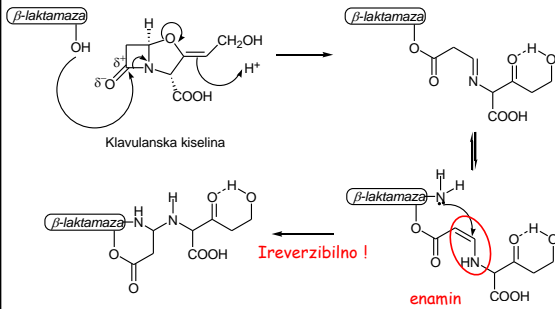
	Kovalentna
	Jonska
	Vodonična
	Hidrofobna
	Van der Waals

Jačina veze

Ireverzibilna interakcija

Primer: suicidalni supstrati (inhibitori enzima i supstrati) !!!

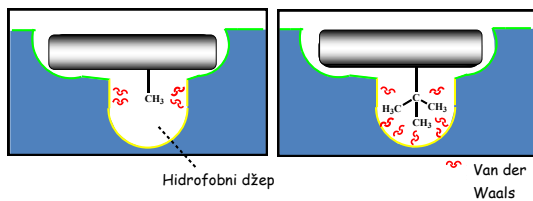

Faktori koji utiču na vezivanje:

- Molekulska struktura
  - Izomerija
  - Funkcionalne grupe
  - Rigidnost

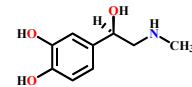
Interakcija lek-receptor: promene u strukturi

Varijacija alkil supstituenata

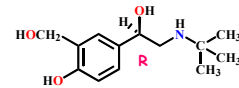

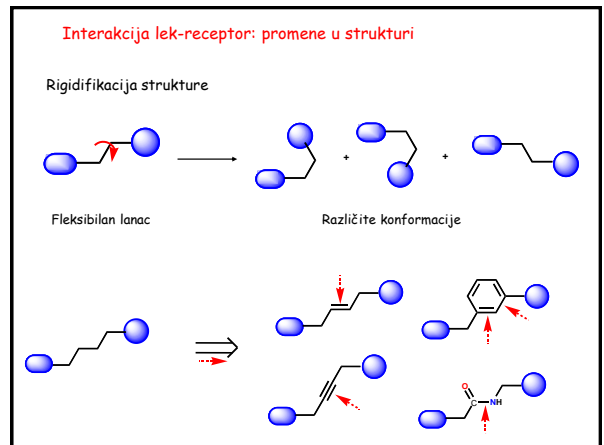
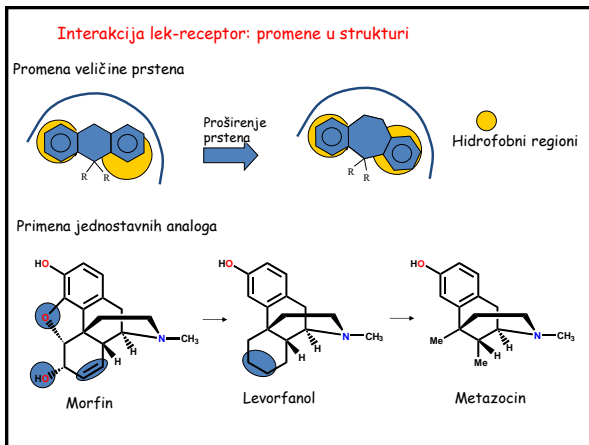
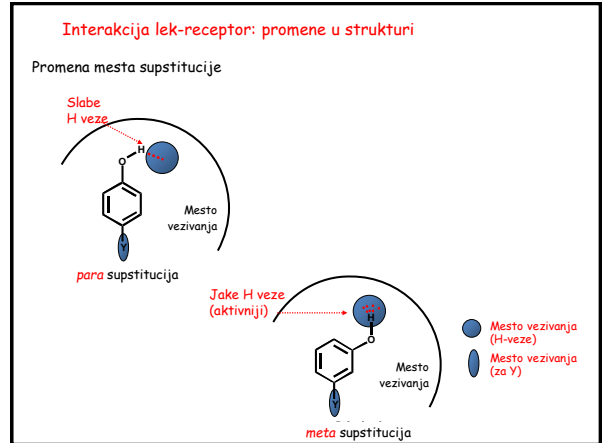
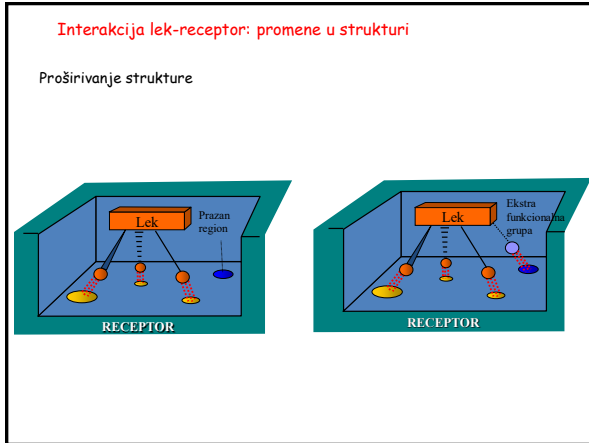
Primer:

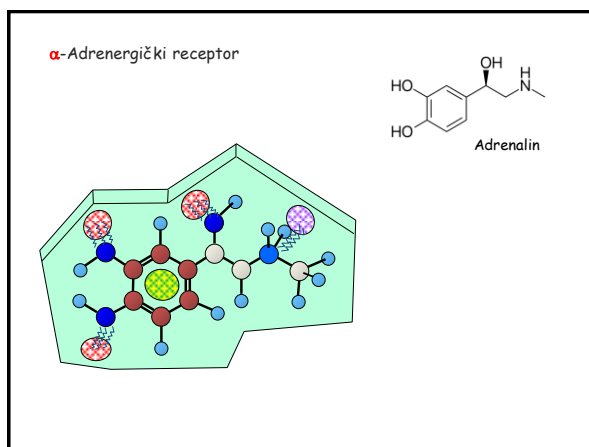
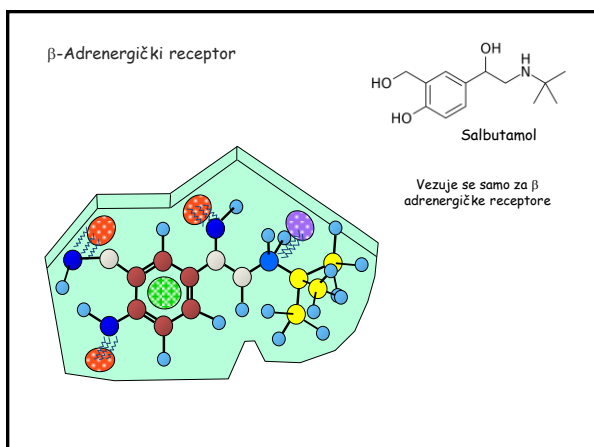
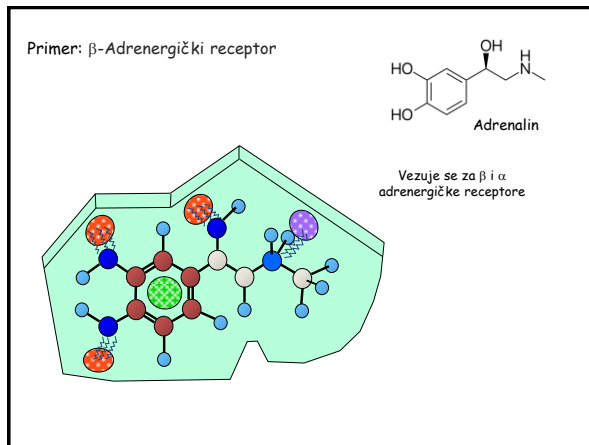
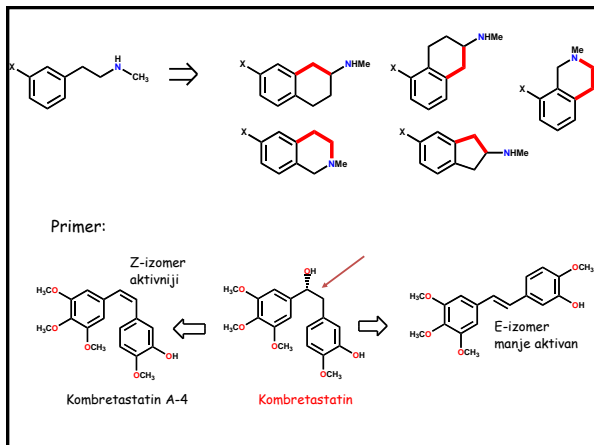
Adrenalin
(α, β)

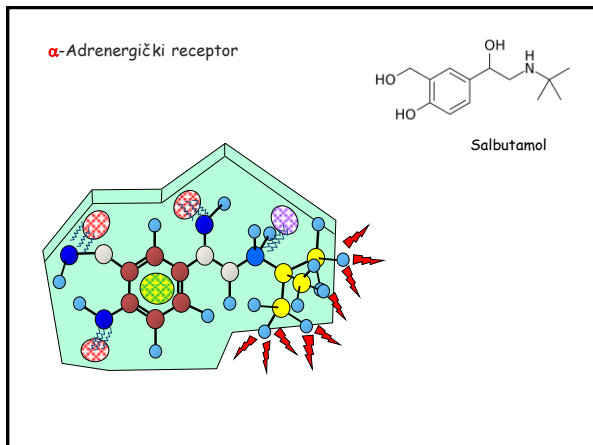
Salbutamol
(samo β_2)

Teorije o interakciji lek-receptor

teorija o okupiranosti receptora

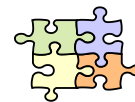
interakcija lek receptor se odvija prema zakonu o delovanju masa (parcijalni agonista ?)

teorija brzine

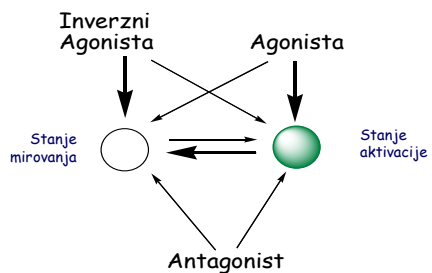
aktiviranje receptora je proporcionalno broju sudara između molekula leka i receptora; farmakološko delovanje je funkcija asocijacije i disocijacije kompleksa.

teorija o indukovanom slaganju (hipoteza ključ-brava)

aktivni centar može da postoji u dve različite konformacije, tj. vezivanje leka indukuje konformacijsku promenu receptora.

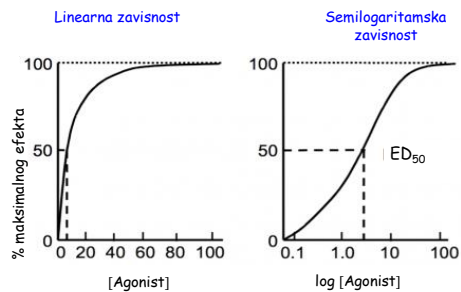
Hipoteza dva stanja

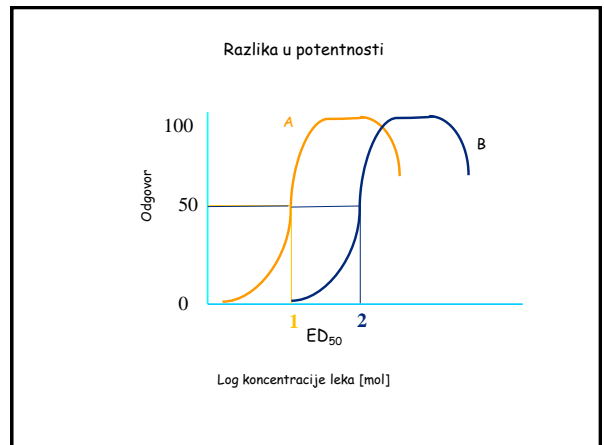
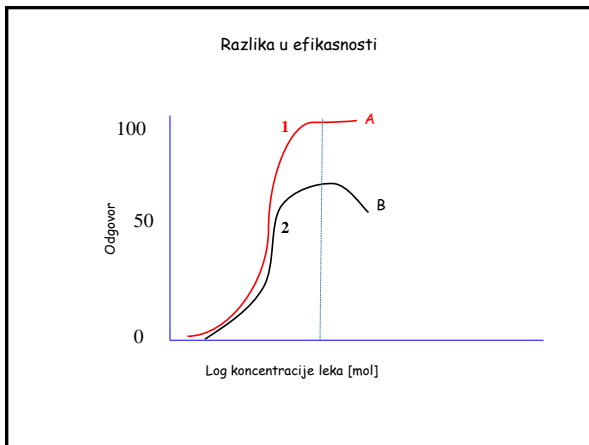
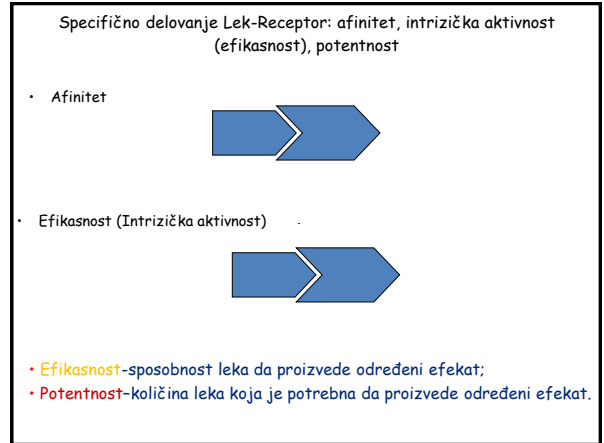
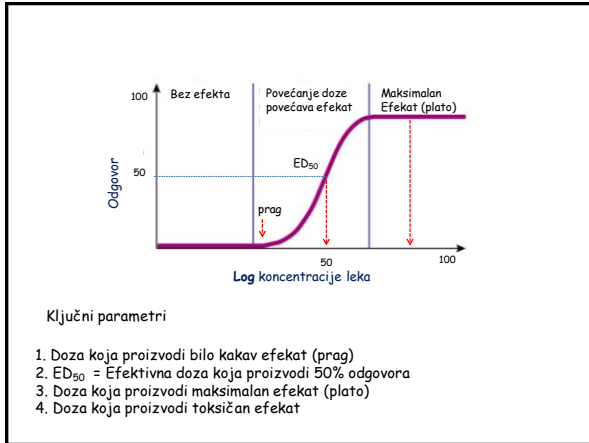

Grafik doza-odgovor

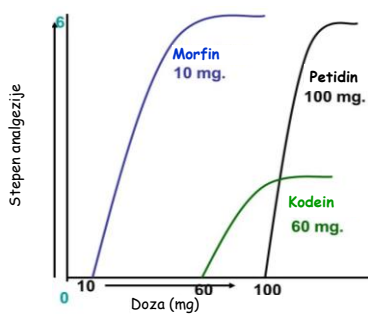
Doza = količina leka uneta u organizam

Odgovor = efekat u organizmu koji lek proizvodi

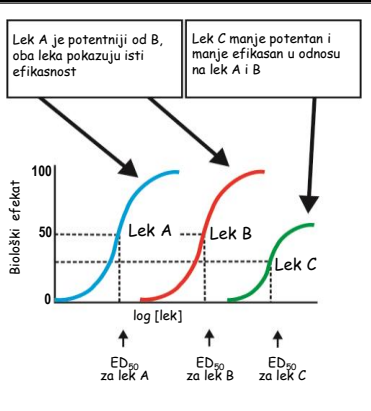
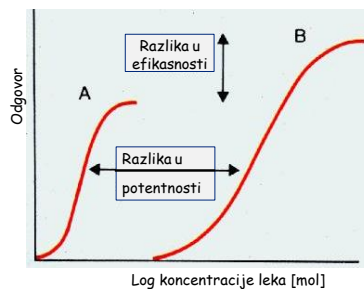

Primer:

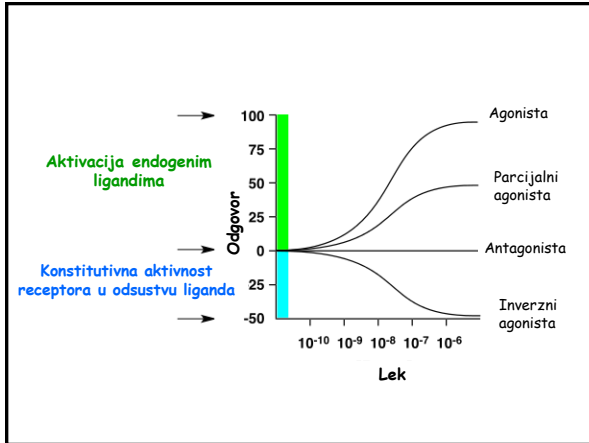
Potentnost vs Efikasnost

Razlika u potentnosti i efikasnosti

Klasifikacija lekova na osnovu lek-receptor interakcije

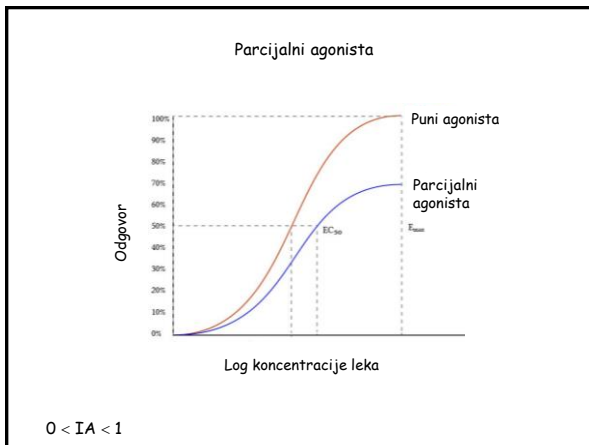
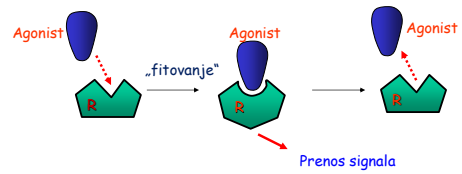
- Intrinzička aktivnost (IA)
  - Puni agonista - IA = 1 (*jednaka endogenim ligandima)
  - Antagonista - IA = 0
  - Parcijalni agonista - IA = 0~1
- Agonista: lek koji se vezuje za receptor i inicira ćelijski odgovor; i afinitet i efikasnost.
- Parcijalni agonista: Lek koji, bez obzira na dozu ne može da proizvede 100 % odgovor.
- Antagonist: lek koji se vezuje za receptor ali ne inicira ćelijski odgovor; afinitet ali ne i efikasnost.
- Inverzni agonist: Lek koji se vezuje za receptor ali proizvodi efekte suprotne od agoniste; stabilizuje receptor u neaktivnom stanju.

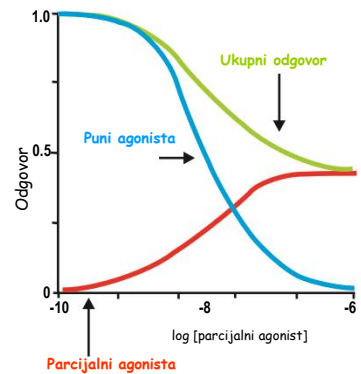
Agonista

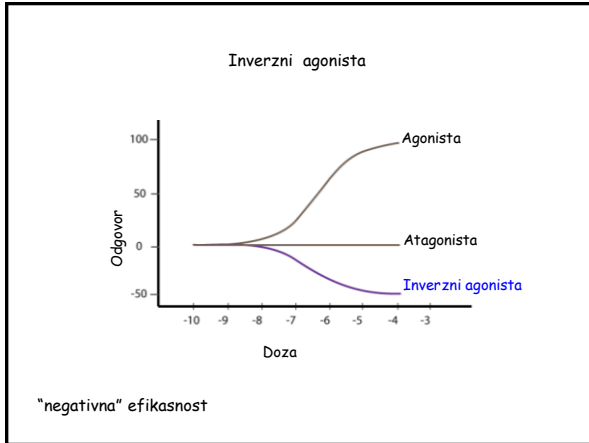
Lek se vezuje za receptor i aktivira ga; pokazuje i afinitet i efikasnost.

- Agonisti se vežu reverzibilno za receptor;
- Nastaju slične intermolekulske veze kao i kod prirodnog glasnika;
- Vezivanje za receptor indukuje promenu oblika (slično kao prirodni glasnik);
- Receptor je aktiviran.
- Agonisti su često slične hemijske strukture kao i prirodni glasnik.

Efekat parcijalnog agoniste

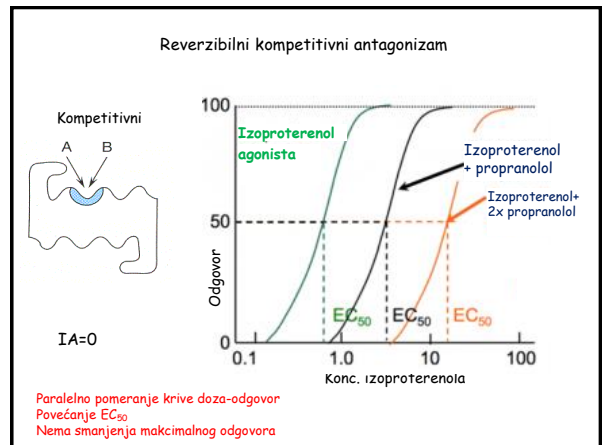
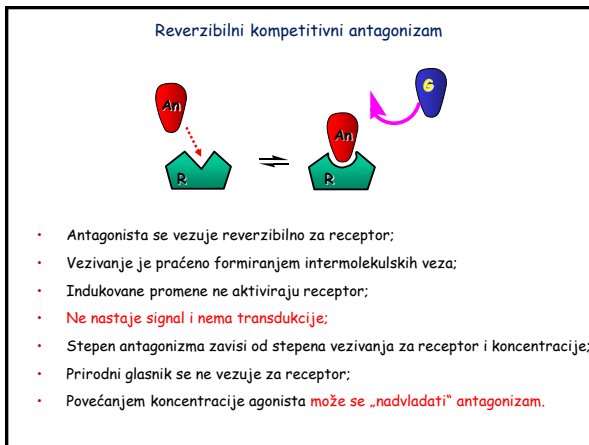

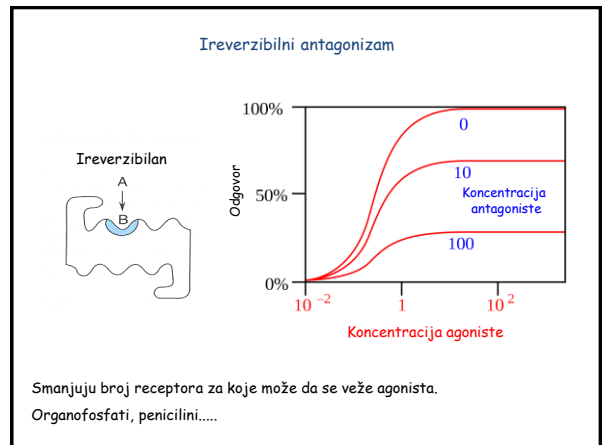
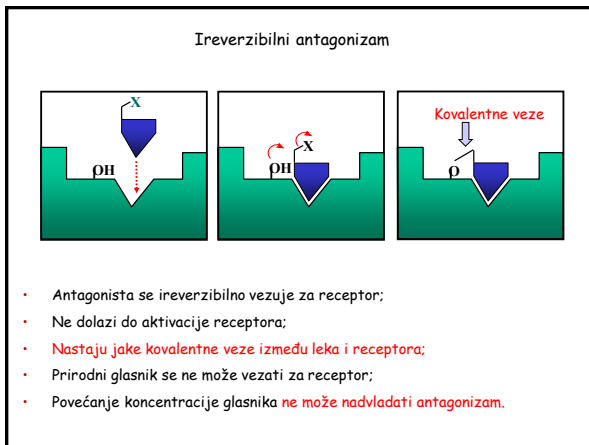
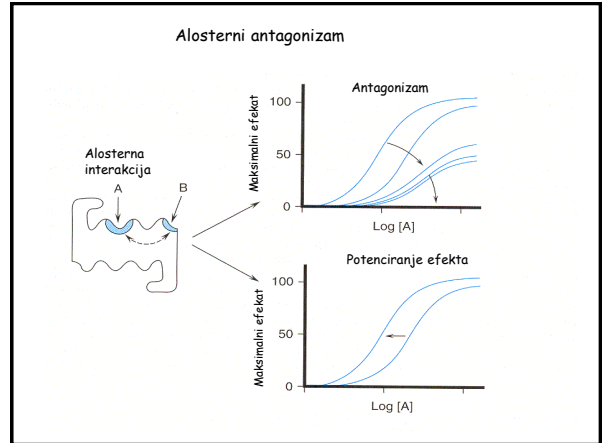
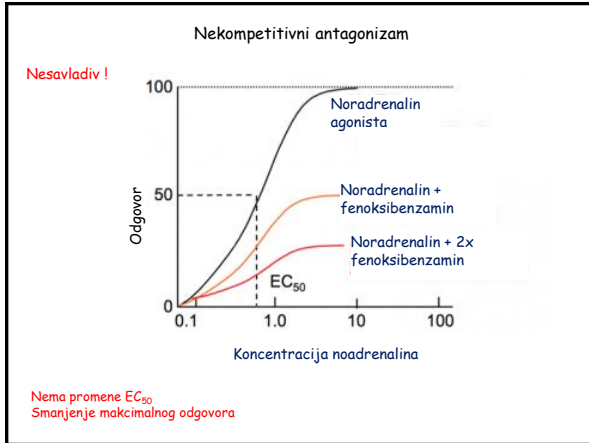

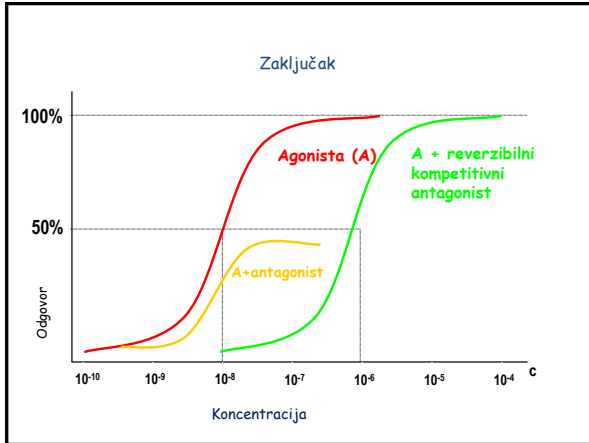
Antagonista

Lek se vezuje za receptor ali ga ne aktivira; pokazuje afinitet ali ne efikasnost.

- **Kompetitivni:** antagonista se vezuje **reverzibilno/ireverzibilno** za isto mesto kao i agonista;
- **Nekompetitivni:** antagonisti se ne vezuju za isto mesto kao i agonista (blokatori Ca kanala);
- **Alosterni:** Antagonista i agonista se vezuju za različito mesto na istom receptoru;
- **Fiziološki:** Dva leka imaju suprotan efekat zbog različitih mehanizama (histamin i omeprazol);
- **Farmakokinetski:** (varfarin i fenobarbiton);
- **Hemijski** (u rastvoru).

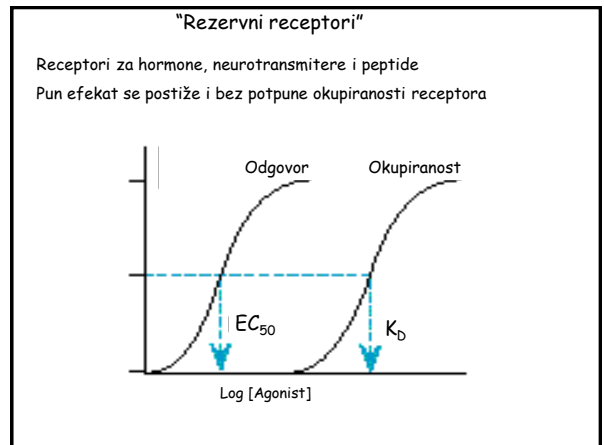
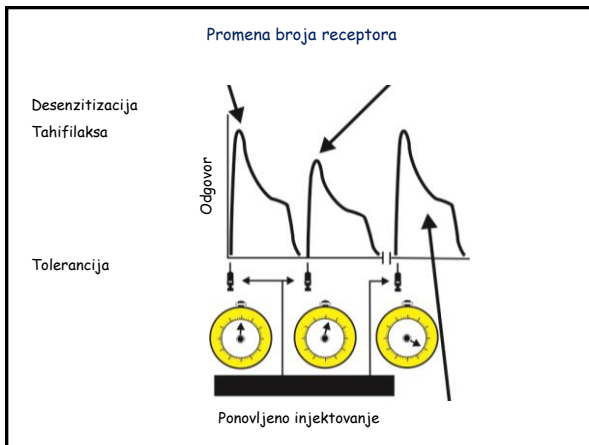
Fiziološki antagonizam

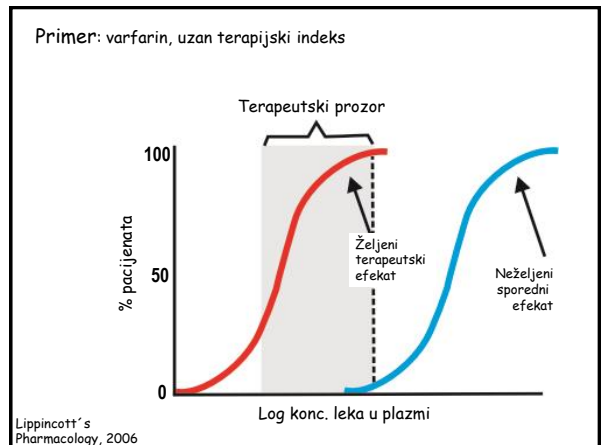
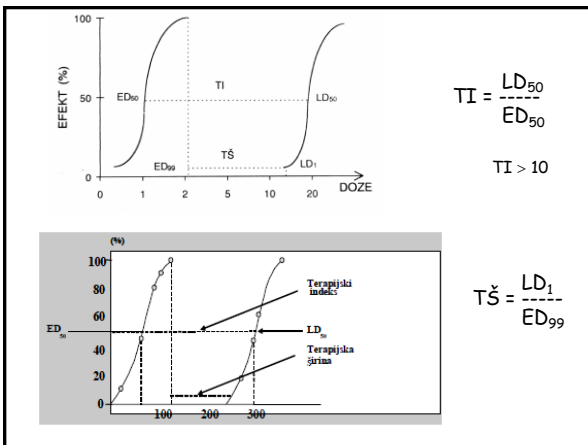
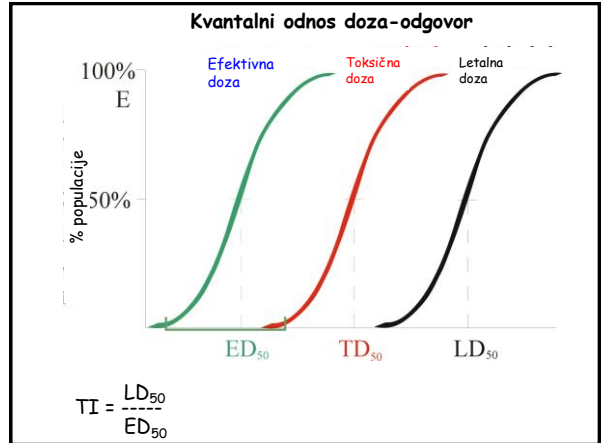
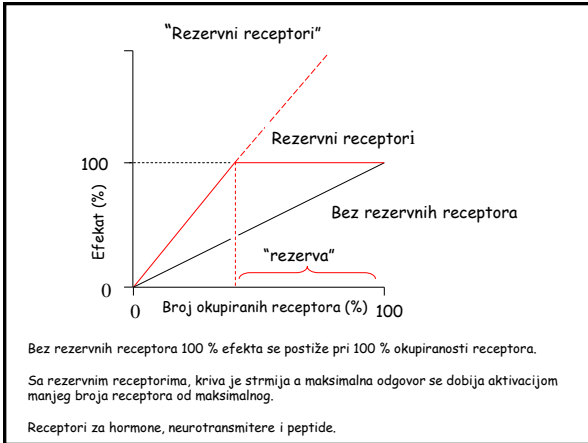
Suprotan efekat dva leka koji se vezuju za različite receptore.

Hemijski antagonizam

Antagonizam nastao kao posledica hemijske interakcije.

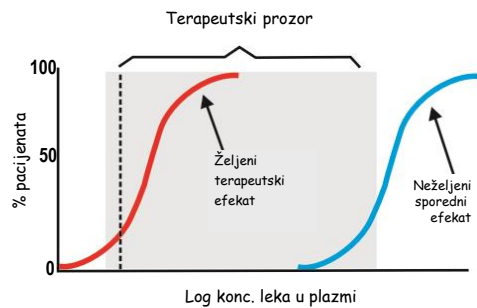
Aditivnost, sinergizam

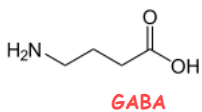
Primer: penicilin, širok terapijski indeks

Lippincott's
Pharmacology, 2006

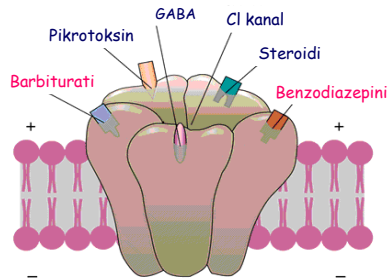
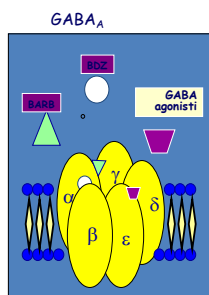
PRIMERI

1. Agonisti GABA receptora

Glavni inhibični neurotransmiter

GABA_A, GABA_C-jonotropni
GABA_B-metabotropni

Agonisti: alkohol, barbiturati, benzodiazepini, muscimol, zopiklon....

2. Blokatori kalcijumskih kanala

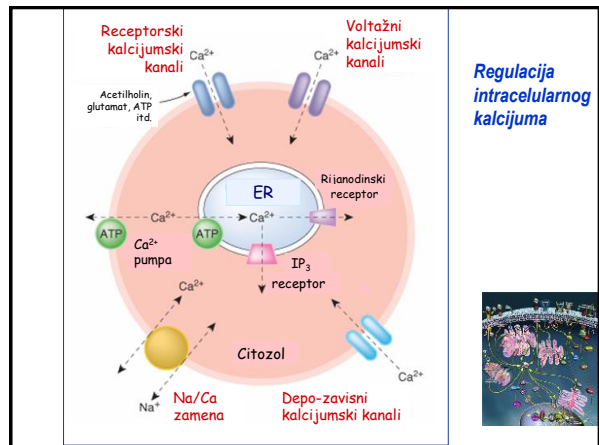
Konzentracija u ćeliji- $0,1 \mu\text{mol}$, u tkivnoj tečnosti- $2,4 \text{ mmol}$!
U organelama (ER, SR, mitohondrijama).

Procesi koji započinju intracelularnim kalcijumom:

- kontrakcija srčanog i skeletnih mišića
- kontrakcija glatkih mišića
- egzocitoza neurotransmitera (sinapsa) i hormona (žlezde)
- i dr (metabolička regulacija, apoptoza...)

Regulacija kalcijuma:

- ❖ Kontrola ulaska
- ❖ Kontrola izlaska
- ❖ Razmena Ca između citosola i intracelularnih depoa

Tipovi i funkcije kalcijumskih kanala

Glavni tipovi	Otvara ih	Lokalizacija i funkcija	Uticao lekova
L	Napon	Ćelijska membrana; glavni izvor Ca^{2+} za kontrakcije srčanog i glatkih mišića	Blokatori: dihidropiridini, verapamil, diltiazem
N		Izvor Ca^{2+} za oslobađanje transmitera u nervnim završecima	Blokira g_α -konotoksin (komponenta otrova puževa)
T		Široko rasprostranjen: značajan u održavanju rada srca	Blokira g_α mibefradil
P/Q		Nervni završeci: oslobađanje transmitera	Blokira g_α -agatoksin (komponenta otrova pauka)
R		?	
IP_3 receptor	Inozitol trifosfat	ER/SR; reguliše oslobađanje Ca^{2+} kao odgovor na IP_3	Ne reaguje direktno sa lekovima
Rijanodinski receptor	Joni kalcijuma	ER/SR; reguliše Ca^{2+} -izazvano oslobađanje Ca^{2+} u mišićima	Aktiviraju se kofeinom, blokiraju se rijanodinom
Depo zavisni	Pražnjenje depoa	U plazmatskoj membrani	Ne vezuju se lekovi

